

APORIJE INTERKULTURALNE KOMUNIKACIJE

Marijana Šećibović

Visoka škola za turizam i menadžment Konjic, Konjic, Bosna i Hercegovina

Sažetak

Poslije velikih patnji, nesreća, opčinjenosti strahom, mržnjom i nepovjerenjem, nacionalnom i vjerskom ostrašćenošću, postavlja se pitanje da li za uspostavljanje interkulturalne komunikacije postoji dovoljno tolerancije na prostoru bivše Jugoslavije? U vrijeme prijelaza iz socijalizma u kapitalizam, socijalno je uništen pojedinac, što je rezultiralo jačanjem kolektivnog identiteta. Pripadnost zatvorenoj zajednici ojačalo je mržnju prema svemu nepoznatom i neizvjesnom. Podsjetimo se Dvornikovića: "Naš čovjek u suštini poznaje samo obje krajnosti: apsolutnu vjeru i zanos ili duboko nepovjerenje i odvratnost". Vladajuće elite opstaju na manipulaciji emocijama, šireći ideologiju nacionalne pripadnosti. Nažalost, politička neosviještenost i zavedenost idu i dalje, pa tako uzrokuju i antagonizam unutar istog naroda dokazivanjem lokalnih karakteristika. Mediji kao produžena ruka politike koriste svoju moć manipulacije i javnost uvode u stanje potpune dezorijentacije – selekcijom informacija, preusmjeravanjem pažnje od suštinskih problema, buđenjem emocija i podgrijevanjem nacionalnih strasti. U ovakvom sistemu u kome manipulacija dominira, teško je iskreno i slobodno uspostaviti interkulturalnu komunikaciju.

Ključne riječi

nacionalizam, interkulturalna komunikacija, politika, mediji

Uvod

Nemoguće je prići ovakvoj temi bez osvrta na povijest, filozofiju, psihologiju, antropologiju, sociologiju i politologiju. Višedesetljetno uspostavljanje novih, samostalnih država na prostoru bivše Jugoslavije, nameću uspostavljanje dijaloga s vremenom kao jedinim saveznikom. Povijest je nemoguće ignorirati, kao i sve znanstvene discipline duha, ali se ne može reći da nije problematična, ističe Miloš Ilić /1/. Tu sumnju Ilić objašnjava retorikom pojedinaca koji kada govore o povijesti „...imaju u vidu samo neku priprostu, jednostranu, giljotirajuću povijest“ /2/. Podaci o Prvom svjetskom ratu, koji je trajao od 1914. do 1918. godine, variraju, s obzirom na činjenicu da početkom 20. stoljeća nije postajao ozbiljan sustav za prikupljanje podataka. Agencija Fres Press, prikupila je podatke po kojima je u Prvom svjetskom ratu, mobilizirano 70 milijuna vojnika, poginulo je 10 milijuna, a 20 milijuna ljudi je ranjeno /3/. Procjenjuje se da broj stradalih ljudi u Drugom svjetskom ratu iznosi nešto manje od 55 milijuna, što ga čini jednom od najvećih svjetskih katastrofa /4/. Podaci koji su javnosti dostupni o ratu u biv-

šoj Jugoslaviji (90-tih), govore da je oko 130.000 ljudi ubijenih i nestalih, oko 116.692 izbjeglica, a 23.231 interno raseljenih, silovano oko 60.000 žena, prema podacima Istraživačko-dokumentacijskog centra /5/, ubijeno je 3.372 djece, od čega najviše u Sarajevu i Istočnoj Bosni. Nažalost, ovaj posljednji rat još uvijek nije gotov u glavama ljudi koji žive na ovim prostorima. Teroristički napad koji se dogodio u Zvorniku (BiH), 27. travnja 2015. godine, zapravo je samo odjek ratova iz 90-ih godina. Kolumnista tjednika *Vreme*, Teofil Pančić, smatra da u svim narodima koji su sudjelovali u ratovima na Balkanu i dalje se održava kult vlastite žrtve – gdje svi sebe vide kao žrtve, dok one druge vide kao zlikovce kojima se treba osvetiti /6/. Za očekivati je da podjela BiH po etničkoj osnovi na Republiku Srpsku i Federaciju BiH, ne može donijeti ništa osim održavanja tih stalnih tenzija.

Tako su se u 19. stoljeću vodili ratovi između nacionalnih država, u Drugom svjetskom ratu, između ideoloških sustava - nacizam i fašizam su se suprotstavljali komunizmu i liberalnoj demokraciji, a ovaj posljednji rat koji se ticao samo nas na prostoru bivše Jugoslavije, nije jednostavno opisa-

ti i klasificirati. Svakako je neophodno napustiti ideju postojanja jednog dominantnog čimbenika koji je doveo do raspada Jugoslavije, jer raspad nije nastao odjednom. Za razumijevanje, potrebno je analizirati uzavreli nacionalizam /7/, pokušaj Srbije da proširi svoje granice, kulturnu različitost, kult ličnosti /8/, institucionalna pravila /9/ koja nisu dozvoljavala funkcioniranje jedinstvene države i međunarodnu politiku. Pokazali smo da Ciceronovu lekciju „Historia est magistra vitae“ nismo savladali.

Kako akademik Davorin Rudolf kaže: „Svijet u kojem živimo zaglavio se između trajnog mira, budućnosti koju nismo dosegli i prošlosti, punoj oružanih sukoba, koje se nismo otarasili. Ostala nam je, stoga, najvažnija poruka dvaju svjetskih ratova koji su sjajno definirali filozofi: utroba koja rađa ratove još uvijek je plodna“ /10/.

Prošlo je 20 godina od završetka rata na prostoru bivše Jugoslavije. Svaka od republika dobila je svoju samostalnost sa željom za razvojem jakog nacionalnog prizvuka, izuzev Bosne i Hercegovine koja je podijeljena na dva entiteta i Brčko distrikt. U tako podijeljenoj zemlji žive tri konstitutivna naroda (Bošnjaci, Srbi i Hrvati) i „ostali“ koji ne mogu participirati u vlasti. Ovakvom podjelom vjerojatno je bila želja zadržati narode na ovim prostorima, ali svatko u svojoj enklavi. Međutim, zamisao nije uspjela, ili preciznije rečeno, nije ostvarljiva. U oba entiteta i Brčko distriktu žive sva tri konstitutivna naroda i „ostali“ (ma kako to ružno i diskriminatorno zvučalo, ali to je zvaničan izraz za manjine). Naslijeđeni, zdravi međuljudski odnosi, društvo u tranziciji, proces globalizacije (o kojemu postoje oprečni stavovi), sve su to čimbenici koje politike ne mogu spriječiti. Politike svakodnevno otežavaju bivstvovanje različitosti na ovim prostorima, što svjesno ili nesvjesno, šireći ekspanzionistički nacionalizam. Činjenica je da su legitimno priznati narodi dobili svoj jezik, razvijaju svoju kulturu, djeca se obrazuju po programima naroda kojemu pripadaju /11/, obnavljaju se vjerski objekti i uspostavljen je suživot. No, aporije za interkulturalnu komunikaciju su, čini mi se, još uvijek nepremostive.

Na žalost, dvadeset godina poslije zločina u Srebrenici, još uvijek se postavljaju pitanja – je li u Srebrenici uopće izvršen genocid, kao i pitanje priznavanja genocida. Medijski prostor je uzurpiran od strane „političkih moćnika“, tako da je manipulacijama istinom, ubojito sredstvo za podjele i nove moguće sukobe. Kako Hana Arent govori,

istina viđena sa stanovišta politike ima despotski karakter. „Nju stoga mrze tirani, koji opravdano strahuju od konkurencije prinudne sile koju ne mogu monopolizirati. Istina, također, uživa prilično nesiguran status u očima vlada koje počivaju na suglasnosti i sva kazivanja o njima – sve izmjenne mnijenja zasnovane na točnom obavještanju – neće ništa doprinijeti njihovom utemeljenju.“ /12/ Nepriznavanje krivice raspiruje nacionalnu netrpeljivost i pojedinca stavlja u vrlo tešku situaciju u kojoj mu je dano da nosi teret krivice iako nije sudjelovao u zločinima, niti je bio u mogućnosti odlučivati o postupcima/zločinima. Paradoks ovih prostora je da oni koji su doveli do raspada Jugoslavije i koji su potpirivali nacionalnu ostrašćenost, danas se trebaju pokloniti žrtvama svojih rušilačkih i genocidnih politika, budući da su, nakon dvadeset godina, opet na vlasti. Iskrena spremnost za ovakvim činom ne postoji što uzrokuje otežan suživot i težnju za zatvaranjem unutar svojih granica koje, pak, vode jasnim podjelama. Jaspers to objašnjava na sljedeći način: „Patnja se razlikuje po vrsti, a većina ima sluha samo za svoju sopstvenu. Svako naginje tome da velike gubitke i bol tumači kao žrtvu, ali moguća tumačenja svrhe te žrtve deli takav ponor razlike da one postaju glavni izvor podela.“ /13/

Izmanipulirana javnost ne promišlja, već traži da bude vođena pošto je delegiranje odgovornosti najjednostavniji način opstanka. Ivan Lovrenović je u *Labirintima Bosne i Hercegovine* to opisao na sljedeći način: „Stanje duha u Bosni uvijek ste istodobno mogli označiti i stanjem latentne mržnje i stanjem prave idile, a da u oba slučaja budete potpuno u pravu.“ /14/

Odgovore na sve otvorene aporije ću pokušati pronaći kroz: analizu ekspanzionističkog nacionalizma unutar Bosne i Hercegovine uzrokovanog raspadom Jugoslavije, analizu mentaliteta naroda koji žive na ovim prostorima, analizu različitih kultura koje trebaju uspostaviti komunikaciju, s obzirom na krvavi rat koji je ostavio nemjerljive posljedice na narod ovih prostora. Nemoguće je u analizi zaobići i dio koji se odnosi na donositelje odluka i kreatore politika, imajući u vidu da se 20 godina nakon završetka rata na političkoj sceni ništa nije promijenilo kod sva tri konstitutivna naroda, osim što su političari sve bogatiji, a njihov narod sve siromašniji.

1. Ekspanzionistički nacionalizam - uzrok i posljedica raspada Jugoslavije

Trebalo je živjeti u Srbiji devedesetih godina i ostati normalan. Svakodnevno biti indoktriniran i živjeti pod potpunom medijskom blokadom, opstati kao ne-Srbin, umjetnost je preživljavanja. A kada se završe svi ratovi u kojima je srpska vojska sudjelovala, trebalo je imati hrabrosti i doći u Bosnu i Hercegovinu. U Bosni i Hercegovini vas ne pitaju tko ste, za njih ste uvijek Srbin jer dolazite iz Srbije. Ukoliko ste u Republici Srpskoj, možete proći kao Srbin, ali sa manom jer niste bili s njima za vrijeme rata i ne znate za svu patnju kroz koju se prošlo. Ukoliko ste u Federaciji Bosne i Hercegovine, potrebno se dokazivati, jer to što ste Srbin dovodi vas u vezu s četništvom. Isto je i ako ste Hrvat, u Federaciji Bosne i Hercegovine bi vas hrvatski živalj svojatao, a u Republici Srpskoj bi predstavljali problem. Nekadašnja teritorijalna pripadnost određuje vaš identitet. Nakaradnost sustava, neobrazovanost, nacionalna ostrašćenost vas smještaju među one kojima možda i ne pripadate. Iste stvari se događaju ako ste netko drugi kako u Hrvatskoj, tako i u Srbiji. Sporni odnosi Drugog svjetskog rata („partizani-četnici“ i „partizani-ustaše“) nisu završeni, a već je došlo do novih krvavih sukoba koji su samo unijeli još više podjela. Vijest o rehabilitaciji Draže Mihajlovića nije dobro primljena ni u Bosni i Hercegovini ni u Hrvatskoj. Riječ „četnik“ među Hrvatima znači isto što i riječ „ustaša“ među Srbima. Tako se određeni politički potezi potpuno nepromišljeno vuku, kao što Dubravka Stojanović kaže: „Ja često mislim da se država bavi historijom upravo da se ne bi bavila tim temeljnim državnim pitanjima. Ne bavi se putevima i prugama, školstvom ili zdravstvom, nego historijom. To je već potpuno jasan znak užasne slabosti države i njene potpune dezorijentisanosti“ /15/. Zbog političke dezorijentiranosti, političke nekulture, političke neiskrenosti i nekorektnosti, nositi kolektivnu krivicu je nepravedno. Očito je da su danas standardi strogosti najviši u moralnim stvarima, čiji izvor, pak, možemo tražiti u religijskom podrijetlu. Hana Arent posrednu odgovornost za stvari koje nismo učinili vidi kao cijenu toga što ne živimo sami, već među drugim ljudima i zbog toga što se sposobnost dijeljenja može aktualizirati samo u nekoj od mnogih i mnogostrukih oblika ljudske zajednice /16/.

O razlozima koji su prouzrokovali raspad Jugoslavije /17/ mnogo je pisano. Profesor Dejan Jović

navodi osam čimbenika koji su doveli do kolapsa Jugoslavije, od kojih se čak četiri dovode u vezu sa nacionalizmom tzv. „drevna mržnja“ među jugoslavenskim narodima, nacionalizam, kulturalne razlike među jugoslavenskim narodima i uloga raznih osoba u stvaranju i razaranju jugoslavenske države /18/.

„Drevna mržnja“ među jugoslavenskim narodima je najradikalniji stav koji je na Zapadu korišten, a koji služi isključivo u manipulativne svrhe. Raspadom Jugoslavije, Europa je najviše izgubila, a uzrok poraza je trebalo tražiti u drugima. Koliko neutemeljenosti u ovom stavu ima govori istraživanje Dragomira Pantića, koje je proveo među radničkom populacijom u Jugoslaviji 1987.godine. Istraživanje je obuhvatilo četiri vrste distance: religioznu, političku, obrazovnu i etničku u pogledu hipotetičkog braka i prijateljstva. Njegovo istraživanje govori da je prema Albancima ta distanca bila značajna. Od ostalih naroda, Slovenci su pokazali najveću distancu među Muslimanima. U svim ostalim slučajevima (čak i kod Slovenaca u odnosu na druge narode), više od 50% ispitanika je izjavilo da ne bi bio nikakav problem da se vjenčaju sa osobama druge nacionalnosti. Najznačajnije je, pritom, da je postotak onih koji su izražavali takav stav kod Hrvata i Srba u odnosu jednih prema drugima bio iznimno visok. 72% Hrvata/Hrvatica je tada (samo tri godine prije izbora Franje Tuđmana) izjavilo da ne bi bio problem vjenčati se sa Srpkinjom/Srbinom, a 74% Srba/Srpkinja ne bi imalo problem vjenčati se sa Hrvaticom/Hrvatom. Također, 76% Srba je izjavilo isto za Slovence/Slovenke, dok je kod Slovenaca postotak bio niži (ali ipak visok), 59%. Slovenci nisu razlikovali u tom smislu Srbe i Hrvate, s kojim bi se moglo vjenčati 60% Slovenaca/Slovenki. Pantićevo istraživanje pokazuje da od svih mogućih kombinacija međunacionalnih odnosa jedine iznimke su bile one između Slovenaca i Muslimana (i to samo u tom smjeru, ne i obratno) te u odnosu prema svim Albancima /19/. Iz podataka se vidi da odnosi između Srba i Hrvata nisu bili protkani mržnjom. Živjeli su kao susjedi sve do početka devedesetih. Ne smijemo zaboraviti da su i u Drugom svjetskom ratu na istoj strani bili srpski i hrvatski partizani, a i jedni i drugi borili su se protiv neprijatelja unutar svojih naroda, srpskih četnika i hrvatskih ustaša. Odnos prema bosanskim Muslimanima i Albancima svakako nije mogao utjecati na raspad Jugoslavije. Istraživanje je pokazalo stav naroda, a ne stavove intelektualne i

političke elite. Ovo je jedan od ključnih pokazatelja gdje se odgovornost prenosi na narod, a ne na elite. Elite su uspjele napraviti jugoslavensku ideju, ali ideja je prihvaćena i razvijana u narodu. I na kraju, narodi su pokazali više respekta prema ideji nego sami njeni tvorci. Taj običan svijet zna za riječ „sveto“. U svetim i svjetovnim knjigama se kaže da je svijet bio jedna zajednica, pa tako u Kuranu piše: „Svijet je bio zajednica (prirodnom vjeronom)“, a u prvoj poslanici Korinćanima „Jer smo jedan hljeb, jedno tijelo mnogi; jer svi u jednom hljebu imamo zajednicu“. Religija je tijekom stoljeća imala ulogu da povezuje i ujedinjuje ljude u zajednicu. Bez obzira što su je u vrijeme komunizma mnogi smatrali lažnom i dangubnom, ipak je služila i bila moćno sredstvo društvene integracije.

Sve je bilo usmjereno na prostore u kojima je bilo najviše Jugoslavena (etnička kategorija), gdje su živjeli Srbi, Hrvati i Muslimani – Bosna, Mostar, Vukovar, Karlovci. Posijati zlo mržnje je bilo jedini način uništiti ove dijelove zemlje. Mržnja je bila pokretačka snaga i šovinističke agresije i etničkog čišćenja i svih zločinštava, ističe Ratko Božović /20/. Logika nacionalizma je u spremnosti da u ime ideje o naciji žrtvuje narod u čije ime inače govori. Zajedničko destruktivnim ideologijama je volja za moć, volja za vlašću, odnosno volja za nad-vlašću. Kako bi Hana Arent rekla: „Ukratko, bitan je njihov totalitarizam, svejedno da li je riječ o totalitarnom nacionalizmu ili totalitarnom internacionalizmu. Drugim riječima, osude vrijedan nije već nacionalizam kao takav, nego totalitarni hegemonij, *eo ipso* agresivno – ekspanzionistički (prema unutar i prema spolja) nacionalizam.“ /21/ Dok se dr. Franjo Tuđman predstavljao kao liberal, Slobodan Milošević se nije pokušavao lažno predstavljati, obojica su razmišljala totalitarno.

Sociolog Đuro Šušnjić ukazuje da se sve ideje izrode u ideologije /22/. Tako se i ovdje ideja jugoslavenstva izrodila u ideologiju nacionalizma. Od ideje koja je spajala narode, izrodila se ideologija koja ih je razdvojila. Ideolozi ubrajaju u neprijatelje sve one koji se usuđuju misliti drugačije od njih. Sjajan opis takvog stava pronalazimo kod švedskog nobelovca Lagerkvista u priči „Krvnik“ – „Upamtite dobro, da osim našeg neće biti drugog shvaćanja svijeta! Ne smije ga biti! Gotovo je, razumijete li, sa starim idejama.“/23/

2. Kakvi smo zapravo to mi – Bošnjaci, Srbi i Hrvati u Bosni i Hercegovini

Nekada smo se zvali Jugoslavenima i širili smo bratstvo i jedinstvo. Govorili smo istim jezikom i odlično smo se razumjeli. Čitali smo Krležu, Andrića, Mešu Selimovića i Ćosića. Imali smo dobar obrazovni sustav i nismo sanjali da ćemo se jednog jutra probuditi na dalekom Istoku. „Što je nekoć bila vrlina, danas je mana. Mi stojimo tek na pragu presudnih i velikih novih životnih akomodacija“ /24/ A onda su došle kobne devedesete i onda je postalo jako bitno izjasniti se kao Bošnjak, Srbin ili Hrvat. Svatko je dobio svoj jezik, Bošnjaci - bosanski jezik, Srbi - srpski jezik i Hrvati – hrvatski jezik. I povijest nam je različita. U školama djecu učimo samo povijesti svog naroda. Zatvaramo se u torove, a žalimo se kako nas je Meša Selimović opisao „Čudan svijet, ogovara te, a voli, ljubi te u obraz, a mrzi te, ismijava plemenita djela a pamti ih kroz mnoge pasove, živi i nadom i se vapom i ne znaš šta nadjača i kada. Zli, dobri, blagi, surovi, nepokretni, olujni, otvoreni, skrivene, sve su to oni, i sve između toga“ /25/

Danas podijeljena Bosna i Hercegovina živi duh palanke, koji Radomir Kostatinović vidi na sljedeći način: „U svetu palanke, važnije je dobro se držati ustaljenog običaja nego biti ličnost.“ /26/ Bosnom su ovladali osobni (partijski) interesi. Siromaštvo duha je običan svijet podčinilo i korumpiralo. Taj „mali“ čovjek, bio on Bošnjak, Srbin ili Hrvat je zahvalan za rutinski život, koji je siguran sigurnošću koju samo rutina može ponuditi. Otpor i nerazumijevanje europskog konteksta koji je politički nametnut, leži zapravo u činjenici da se narodi zatvaraju u svoje poznate svjetove, gdje mogu unaprijed predvidjeti dešavanja i gdje se osjećaju sigurnim. Svi oni liče jedni na druge. Živeći skupa na ovim prostorima, gdje su se među sobom miješali, gdje se genetički materijal miješao, gdje su se naslijeđene osobine i predispozicije prenosile na generacije, nemoguće je promatrati narode izolirano. „Narod se sastoji od pojedinaca, ne samo sadašnje nego i svih prošlih generacija“ /27/ Koliko samo ima nepoznavanja ili možda podcjenjivanja od strane onih koji donose odluke o našim životima, a u isto vrijeme i kolektivne nesvjesnosti i prihvaćanje poslušnosti kao jedinog obrasca opstanka na ovim prostorima. Ekspanzionistički nacionalizam nam je nametnuo stalno preispitivanje suprotnosti i traganje za razlikama, jer mržnja se vezuje za različitost i nesuglasje. Rei-

su-l-ulema Islamske zajednice u BiH, Husein ef. Kavazović, u razgovoru za „Avaz“, povodom 20. godišnjice genocida u Srebrenici, govoreći o odnosima Srba i Bošnjaka, rekao je: „Političke elite su bez vizije. U duhovnim elitama vlada duh inkvizitora, a intelektualne elite proizvode prošlost, to je naše trenutno stanje /28/. Ono što mi odbacujemo, neko drugi vidi.“ /29/

U nastajanju ovog teksta, događa se incident u Memorijalnom centru Potočari, napadnut je premijer Srbije Aleksandar Vučić koji se došao pokloniti žrtvama genocida. Dosta se govorilo i polemiziralo o dolasku premijera Srbije u Srebrenicu povodom 20. godišnjice genocida iz razloga njegove zapanjujuće ratno-huškačke retorike i politike vođene 90-tih. Međutim, ni mjesto ni vrijeme nije bilo za ovakav incident. Muftija sandžački Muamer Zukorlić najoštrije je osudio napad na premijera Srbije Aleksandra Vučića, ističući da je napad u suprotnosti s islamskim učenjem i tradicijom muslimana Bošnjaka./30/

2.1. U spomen velikom znanstveniku – vratimo se vrijednostima kako bismo nešto i naučili

Već u antici su se pojavili prvi počeci znanstvene psihološke karakterologije. Ako se može napisati karakterologija Engleza, Francuza, Norvežanina, zašto bi problem bila Dvornikovićeva *Karakterologija Jugoslavena*? Davno je Dvorniković ukazao na činjenicu kako ima karakterologa koji misle da je duboko uzajamno nepoznavanje najviše krivo za pokolj naroda od 1914. do 1918. Iako je Dvornikovićeva kapitalno djelo „Karakterologija Jugoslavena“ doživjelo treće izdanje 2000. godine (prvo izdanje - 1939. pred početak Drugog svjetskog rata; drugo izdanje – 1990. neposredno pred raspad Jugoslavije), sigurna sam da nije shvaćeno na pravi način Žarko Trebješanin to objašnjava na sljedeći način: „Uslov za čitanje je da knjiga postoji, a sasvim drugo pitanje da li je čitana. Nije dovoljno ni samo čitati, treba znati valjano pročitati. Na kraju, ne postoji ni samo jedno čitanje“ /31/. Teško je prihvatiti činjenice koje potpuno ogole vaš karakter. Ne volimo se suočavati s istinom, ne volimo kada nam na to drugi ukazuju. „Naša kultura i civilizacija sastoji se od samih otpadaka, pozajmljenih sa Zapada i nezgrapno nakalemjenih na našu varvarštinu. Ni slobodu, kada je jednom slučajno postignemo, ne umemo da čuvamo i koristimo. Mi smo jedino sposobni da drugi nama vladaju, da budemo tuđe roblje, tuđe sluge. Ni

države, ni slobode nismo zaslužili, sami srljamo u provaliju, kao bezglavo...itd.“ /32/ Nažalost, zbog javnog iznošenja svojih rezultata bio je progonjen još od studentskih dana i kao vrlo mlad sa 38 godina i titulom doktora znanosti bio je umirovljen prvo na hrvatskom sveučilištu (1926.godina), a zatim 1938. godine, ponovo u Beogradu, gdje je i trajno umirovljen. Svatko tko se ozbiljno bavi izučavanjem ovog kapitalnog djela, zna da Dvorniković nije bio zaslijepljen idejom jugoslavenstva. Bio je svjestan različitosti i upravo se njih i plašio ukoliko bi došlo do raspada jugoslavenskih naroda. Inspiraciju za ovakvo istraživanje našao je u želji da nastavi upravo tamo gdje je Jovan Cvijić stao. U *Antropogeografskim i etnografskim spisima*, govoreći o porijeklu stanovništva pojedinih oblasti, Cvijić ističe da u Bosni i Hercegovini ima vrlo mnogo starinaca. „Gotovo svi muhamedanci su starinci, a nesumnjivo age i begovi, koji su naše krvi. I među hrišćanskim stanovništvom preovlađuju starinci.“ /33/ Kao glavni migracijski proces u Bosni i Hercegovini, Cvijić navodi da je bio unutarnje seljakanje izazvano raznovrsnim uzrocima. Neupotrijebljena carska i aginska zemlja, sudari među begovima, doveli su do premještanja kmetova. Kuga je u to vrijeme harala, bila je uzrok što su neki krajevi opustošili. U Bosni i Hercegovini ima doseljenika iz Crne Gore i stare Raške. Među crnogorskim doseljenicima, Hercegovinu su naselili Banjani, vrlo plodno pleme. Doseljenika ima iz Pive, Nikšića, Morače i dr. Iz stare Raške, bilo je manje doseljenika, ali dolazili su iz Pljevalja, Prijepolja, Priboja, Nove Varoši. Manje je došlo iz Boke i Dalmacije i to uglavnom katoličko življe. Okupacijom Bosne počelo je iseljavanje muhamedanaca po svim oblastima europske Turske, posebno muhadžiri, činili su nove mahale varoškog stanovništva. Iseljenici iz Bosne i Hercegovine u novim sredinama poprimili su potpuno nove osobine /34/. Hercegovci iz krasne Hercegovine, iz okoline Trebinja iseljavali su se u krajeve gdje se moglo dosta zaraditi, siromaštvo su smatrali za sramotu. U svojim zavičajima su se bavili vinogradarstvom, uzgojem duhana, pa i stočarstvom, a u svojim novim sredinama mijenjali su zanimanja i često su bili veliki trgovci. /35/

Opisujući Hercegovce, Dvorniković govori o hajdučko - hercegovačkom mentalitetu: „To su ljudi puni neispravnosti i podmuklosti prema ljudskom društvu. Uvek su spremni na prepad, otvoreno i podmuklo postižući uspehe, ne toliko svojim sposobnostima i radom, koliko stalnim razvijanjem

svojih protusocijalnih nagona. Hajdučki tip pose-
duje veliku socijalnu prodornost, jer ne mari za
društvene norme niti pravila, nego ih ruši da bi
postigao svoj cilj. „Najveći“ Srbi i Hrvati dolazili
su uvijek iz Hercegovine, mada su rodovsko-
genetski uvijek bili bliži jedni drugima, negoli au-
tohtonim Srbima ili Hrvatima. A ta njihova ljubav
prema naciji svodila se isključivo na ambiciju da
oni budu njezini glavni predvodnici, ratnici, glav-
ni ideolozi i tumači.“ /36/

Hrvatska i Srbija obiluju takvim primjerima. No,
tema ovoga rada nisu ni Hrvatska niti Srbija, već
odnosi tri konstitutivna naroda u Bosni i Herce-
govini i njihova poteškoća u pronalaženju zajed-
ničkog jezika kako bi suživot bio moguć. Ovako
postavljene stvari za sve one koji ne žive na ovim
prostorima bi bile logične, međutim, ovdje u
HNK/HNŽ-u sve je mnogo kompliciranije. Kao
što Kant kaže kada piše o Francuzima: „Lični ka-
rakter Francuza je omiljen, nacionalni odvratan“.
Tako je i sa Hercegovcima, postoje razlike pa i su-
protnosti između individualnog i narodnog ka-
raktera. S osjetljivim stvarima, treba biti oprezan,
jer riječ obvezuje.

3. Kultura – nit koju treba dohvatiti

Ideja nacionalne kulture je za mnoge kulturnjake
danas prazna romantika, a u Bosni i Hercegovini
za mnoge davno završena stvar.

Intelektualne i političke elite imale su veliki utje-
caj u stvaranju ideje Jugoslavenstva koju su činile
zajednice Srba, Hrvata, Slovenaca, Crnogoraca,
Makedonaca i Muslimana (Bošnjaka). Građena je
kulturalna zajednica koja se temeljila na zajednič-
kom jeziku, a s različitim religijama. Proklamirana
je ideja multikulturalizma. Na stvaranje Jugoslavi-
je kao države gledalo se kao najveći uspjeh, pošto
je tek 1918. godine došlo do ujedinjenja gotovo
svih Jugoslavena u jednu državu. Međutim, ono
što je stvaralo skepsu bila je činjenica da smo um-
jesto jednog dobili četiri nacionalizma – srpski,
hrvatski, slovenski i jugoslavenski. „Dakle, ideja
donosi problem“ /37/. Nacionalizam je počeo izla-
ziti iz mode i u prvi plan su počela izbijati socijal-
na pitanja. Jugoslavenska nacija se potom uteme-
ljila na ideologiji socijalističkog samoupravljanja.
Trajala je sve dok se u nju vjerovalo, dok su vjero-
vale intelektualne i političke elite. A onda je nest-
la ideja Jugoslavije i s njom jugoslavenska nacija i
jugoslavenski identitet. Ideja multikulturalizma je
zatvorena. Samuel Hantigton to opisuje na sljede-

ći način: „...kada se širi jugoslavenski identitet
srušio, ovi uzgredni religijski identiteti dobili su
novu važnost i kada je sukob počeo oni su se po-
jačali. Mnogozajedništvo je isparilo i svaka grupa
se više identifikovala sa kulturnom zajednicom i
određivala religijskim pojmovima. Bosanski Srbi
postali su ekstremni srpski nacionalisti identifi-
kujući se sa Velikom Srbijom, srpskom pravoslav-
nom crkvom i širom pravoslavnom zajednicom.
Bosanski Hrvati su bili najžešći hrvatski naciona-
listi, sebe su smatrali građanima Hrvatske, nagla-
šavali su svoj katolicizam...Islam je stekao veću
važnost unutar muslimanske nacionalne zajednice
i snažan muslimanski nacionalni identitet postao
je deo politike i religije“ /38/ Međutim, pitanje
identiteta je uvijek otvoreno pitanje. „Kada bi pos-
tojali „čisti“ identiteti, mogli bismo ih usmjeriti ka
željenim promjenama. Međutim, budući da su
identiteti uvijek „hibridni i kontaminirani“, pro-
cesi promjena neizbježno narušavaju ove vidove
identiteta.“ /39/ Borba za identitet uzima primat
nad ideologijom. Svijest o izmijenjenom društvu,
društvu kojim dominira različitost i konflikti, zah-
tjeva prihvaćanje činjenice da okolnosti u kojima
smo se našli i vrijeme u kojem živimo, traži pril-
agođavanje i otvorenost. Strategije prilagođavanja
se inače zasnivaju na: tehnologiji, društvenoj or-
ganizaciji i religioznim uvjerenjima. Ta tri elemen-
ta su najvažniji dio onog što nazivamo kulturom
neko naroda. /40/ Ključni element čovjekovog
prilagođavanja je razmjena informacija, odnosno,
sposobnost komuniciranja. „Razgovor je jedini
način da se misao ne zatvori u dogmu a život u
tamnicu: svaki zatvoren sistem teži raspadanju,
bez obzira da li je reč o ličnosti, društvu ili kulturi.
Čuvaj se zatvorenog sistema, ma kako se u njemu
osećao sigurnim!“ /41/

3.1. Emocija i tolerancija – putovi ka razumijeva- nju

Za vrijeme trajanja raspada Jugoslavije, za vrijeme
krvavog rata u Bosni i Hercegovini i danas poslije
dva desetljeća još uvijek se govori o razlikama, a
ne o sličnostima. U početku je dominirao duh na-
cionalizma koji je zamijenila emocija, a danas,
emocija je zamijenjena manipulacijom. Koliko je
emocija važna i koliko je veliki utjecaj emocije na
stavove naroda, na odnose između kultura i na
ponašanje nacija, opisao je Dominik Mojsi u *Geo-
politički emocija*. Knjiga se bazira na uvjerenju da
svijet u kojem živimo nije moguće razumjeti ako

ne razumijemo njegove emocije. I drugo, emocije mogu biti i dobre i loše, neophodno je pronaći balans. U knjizi, Mojsije se usredotočio na tri osnovne emocije: *strah, nadu i poniženje*. Strah tretira kao odsustvo povjerenja; nadu, kao pokazatelja povjerenja; poniženje, kao narušeno povjerenje. Kada bi trebalo svaku od ovih emocija povezati sa podijeljenom Bosnom i Hercegovinom, dominirale bi strah i poniženje.

Strah je opravdano prisutan kod sva tri konstitutivna naroda, a zasigurno nije mimoišao ni „ostale“ (manjine u BiH). Rat sa svim svojim strahotama (umrli, ubijeni, silovani, nestali, raseljeni, prognani) je kod domicilnog stanovništva razarajuće utjecao na samopouzdanje. Povjerenje u političke elite je izgubljeno, običan svijet je danas više nego ikada za ovih dvadeset godina ponižen. Duboka ekonomska kriza, politička neslaganja, strah od terorizma, širenja nacionalne mržnje, nasilja, raseljavanja stanovništva i etnički sukobi su svakodnevni strahovi Bosne i Hercegovine. Naizgled, tiha i mirna Bosna i Hercegovina je kao bure baruta. Političko nerazumijevanje, politička nekultura i politička netolerancija, svakoga dana narode u Bosni i Hercegovine sve više udaljava. I dalje u ovoj zemlji, nitko nizašto ne odgovora.

Kultura poniženja je prisutna u svim kulturama i svim društvima. Poniženje može biti dobro i loše. *Dobro poniženje* je kada potiče, ali uvjet je minimum samopouzdanja i povoljnih okolnosti. *Loše poniženje* čini terorističko nasilje privlačnim muslimanima. Oko 150 muslimana iz Bosne i Hercegovine ratuje u Siriji, od kojih je 30-ak poginulo. /42/ Na smrt se gleda kao na sredstvo postizanja željenog cilja. Dominik Mojsi se poziva na Samira Kasira, libanskog kolumnistu koji je govorio o „arapskom osjećaju nelagodnosti“. Po njegovom mišljenju, privlačnost džihadiskog islamizma leži u činjenici da je on „jedina ideologija za koju se čini da Arape oslobađa statusa žrtve koji oni vole da ističu.“ /43/

Neizostavno treba postaviti pitanje – može li Europa ili svijet koji se odlikuju potrošačkim društvom i visoko razvijenim tehnologijama, koji Bosni i Hercegovini nudi neke nove aspekte života, savladati borbu za opstankom tvrdih tradicionalnih vrijednosti, život u prošlosti, religijski i nacionalni fundamentalizam, imajući u vidu da su kultura straha i kultura poniženja duboko usađene u živote stanovnika Bosne i Hercegovine?

Kako u glavama naših političkih elita još uvijek, rat nije završen, tako ne postoji ni izgrađena svi-

jest o odgovornosti. O odgovornosti se ne govori samo za učinjena djela, o odgovornosti se govori i za neučinjena djela. Odgovornost je osobni pečat svakog pojedinca.

Tolerancija je bez obzira na život u 21. stoljeću, za naše bosansko-hercegovačke prilike, nepoznata riječ. Neznanje, bahatost, drskost i samoljubivost su naši problemi, a ujedno i najveći saveznici netoleranciji. Stalna potreba za isticanjem razlika i „japaizmom“ je siguran put ka netrpeljivosti, mržnji i sukobima. Ma koliko se pojedinci međusobno razlikovali, oni imaju nešto zajedničko, ono nešto dobro, razumljivo. Zajedničke osobine mogu biti: misli, vjerovanja, stavovi, ljubav prema bližnjima, itd. Biti svjestan ove istine već je put do onog drugog. Ljudska stvarnost je viši ili osnovniji red stvarnosti no što je društvena i osobna: na univerzalnim značenjima počiva mogućnost ljudske zajednice, na posebnim i osobnim značenjima razvija se grupa i pojedinac, ističe Đura Šušnjić./44/

Tolerancija je umijeće saslušati čovjeka s drugačijim mišljenjem o istoj stvari, jer u njegovom promišljanju moguće je doći do novih saznanja koja mogu dva mišljenja približiti. Tijekom razgovara sugovornika treba poštovati, jer u svakom treba tražiti prvo čovjeka sa svim svojim vrijednostima i kvalitetama. Karl Jaspers s pravom kaže da „u jednom čovjeku ne postoji sve“. „Gdje je nedostatak tu je i dopuna nečim drugim“, dodaje.

Podijeljena Bosna i Hercegovina je simbol zatvorenosti i odvojenosti. Etnocentrizam je osnovni čimbenik koji sprječava razumijevanje drugačijih. Skloni smo biti etnocentrični po pitanju naše zemlje, etničke grupe, promatrati ih kao najbolje i najvažnije. Ljudi različitih kultura, različitih vjera trebaju otvoriti kanale komunikacije i tako započeti proces približavanja kultura, uspostavljanja dijaloga, učenja toleranciji (a ne trpljenju), približavanja čovjeku. Najteži put koji pojedinac treba preći je postati čovjek, a zatim da isti taj čovjek pokuša pronaći čovjeka.

Jak religijski identitet koji se očuvao od rata do današnjih dana, treba biti spona među ljudima. Nametnuto uvođenje vjeronauka u obrazovni sustav je izazvao oprečne stavove, međutim vrijeme je pokazalo da nove i zrelije ideje, mogu doprinijeti kvalitetnijem pristupu koji bi bio prikladan svim učenicima. Bit je, od malih nogu, djecu učiti poštivanju razlika i prihvaćanju različitosti. Ovakvim pristupom se zagovara uvođenje zajedničkog, multireligijskog i neutralnog oblika religij-

skog odgoja, koji bi bio pristupačan svim učenicima. Predmet bi mogao nositi naziv i „kultura religija“ ili možda „religijska kultura“ i taj konfesionalni aspekt religijskog odgoja ostao bi isključivo u vjerskom sustavu. Otuda, ovdje nema mjesta bojaznosti gubitka svog stada, ovim se naprotiv, stvara mogućnost zrelijeg izbora. Dolazak pape Franje u Sarajevo, bio je pozdravljen najvećim ovacijama od javnosti Bosne i Hercegovine. Uoči svog dolaska, poručio je kako stiže da katolike učvrsti u svojoj vjeri, podupre ekumenski i među-religijski dijalog i sve ohrabri na miran suživot u zajednici. „Prije je potreban strpljivi dijalog“, kazao je Sveti Otac u izjavi nakon razgovora što ih je vodio s trojicom članova Predsjedništva BiH na početku svog državničkog i pastoralnog pohoda toj zemlji.“ /45/ Sarajevo, kao grad koji je mnogo propatio, vidi kao grad koji ponovno postaje grad dijaloga, prelazeći iz kulture rata u kulturu susreta. Jedno je sigurno i tu dijelim mišljenje s članom Predsjedništva srpskog naroda, g. Ivanićem – posjeta Pape Franje Sarajevu je najvažniji poticaj koji je Bosna i Hercegovina mogla dobiti.

4. Svjesno ili nesvjesno na milost ili nemilost izabranima

U listopadu 2014.godine, oči javnosti su bile usmjerene na parlamentarne izbore u Bosni i Hercegovini. Smatrani su za jedne od najvažnijih izbora u posljednjih 20 godina, s obzirom da je zemlja bila na rubu i političkog i gospodarskog ponora. Regija je s nestrpljenjem iščekivala rezultate izbora, desnica je počela jačati na političkoj sceni. U Srbiji je to išlo nekako naizmjenično – malo desno, malo lijevo, mandat desno, mandat lijevo (neko šizofreno stanje, kao prebacivanje ping-pong loptice) pa opet desno i tako desnica počinje svoju vladavinu (ne smijem ni pomisliti koliko to dugo može trajati). U Hrvatskoj je desnica iskoristila slabosti lijevog bloka i postala jaka oporba postojećoj vlasti pred predsjedničke izbore. I tako, regija je priželjkivala svoje partnere za dijalog, narod u Bosni i Hercegovini je želio mir, stabilnost i ekonomski boljitak, a naša politička elita je vodila borbu za vlast. Svi su nešto čekali. Becketevog Godota nismo dočekali, ali nekog našeg Godota ćemo dočekati, samo je pitanje koliko će nam taj štete nanijeti.

Izbore u Bosni i Hercegovini je dobio desni blok kod sva tri naroda. Ljevica, ukoliko se održi nakon katastrofalnog poraza, će zasigurno jedno

duže vrijeme biti oporba. Nešto u tom našem balkanskom poimanju politike nije dobro. Krenemo sa socijalnim reformama, brzo se ugruvamo, krenemo s ustavnim reformama, to nam krene još teže pa se opet ugruvamo. Krenemo put Europe nadajući se finansijskoj pomoći, tu nas dočekaju zahtjevi koje ne možemo ispuniti. Onda nam se „oslade“ novci s Istoka, pa odlučimo prodati jedno pa drugo pa treće poduzeće pa komad zemlje i sve to zarad malo osobne dobiti, a narodu govorimo – bit će novih radnih mjesta. I tako narod treba biti sretan jer mu je Godot „čvrsto“ obećao da će zaraditi novac pošteno svojim radom i znojem, samo malo treba pričekati da se završe birokratske stvari. A pošto kod nas u Bosni i Hercegovini nije birokracija najveće zlo, pojavit će se drugi Godot koji će narodu objasniti da je sve to prevara. I tako mi imamo više Godota koji ne da se samo pojave i odu, već se dobro potrude narodu ogaditi politiku u svakom obliku. Samo puka borba za vlast je jedini zajednički imenitelj naših Godota. „Visoko majstorstvo u psihološkoj pokvarenosti“ i „umeće svetog langanja“ omogućavaju im da se stvaraju ljudska stada, govori Đuro Šušnjić /46/. „Oni ne žele poučiti i i prosvjetiti nego uvjeriti i razuvjeriti.“ /47/

Formiranje federalne i županijskih vlada u Bosni i Hercegovini nakon izbora je najbolji pokazatelj da je najvažnije osvojiti i zadržati vlast. Federalnoj vladi je bilo potrebno dva mjeseca kako bi se konstituirala, a u hercegovačko-neretvanskoj županiji, ni poslije devet mjeseci od izbora, vlada nije konstituirana. „Za razliku od antičkog određenja politike, koje je vrednosno, u novovekovnom dominira tehničko, kalkulatивно shvatanje politike“ /48/ Gospoda /49/ koja predstavljaju političku elitu ne mogu se dogovoriti o podjeli kolača (ministarska mjesta), a za sve to vrijeme, običan narod ispašta. Zaboravljaju da velika moć podrazumijeva i veliku odgovornost. Tradicija neodgovornosti je nešto što duboko vuče korijene iz prošlosti. Tu možemo tražiti i odgovor za tako dugim opstankom političkih partija na vlasti. Nprovedene reforme, loši rezultati upravljanja, visok postotak korupcije, nisu dovoljni parametri zbog kojih bi oni podnijeli ostavke. Profesor Vojin Dimitrijević podsjećajući na komunistički mentalitet, govorio je: „Komunista nikad ne daje ostavku. On čeka da ga smene, pa posle da ga rehabilituju“/50/ U političkom rječniku Bosne i Hercegovine kao da nedostaju neke riječi: moral, odgovornost, istina/činjenična istina, razgovor ili dogovor/dijalog,

korektnost/tolerancija, čini mi se da nedostaju upravo riječi koje su osnovica za razumijevanje. Obmana, laž i manipulacija su naša sredstva općenja, mi jedino takav jezik razumijemo. Svjesno ili nesvjesno postajemo suučesnici (ne)djela koje političke elite rade prešutnim mirenjem s odlukama koje se donose i provode. Bilo bi dobro ovdje prisjetiti se razgovora Goethea i Napoleona o prirodi tragedije, koju je zapisao Hegel. Napoleon je rekao da su ljudi u antičkoj tragediji podlegli sudbini (Faktum), a u novoj tragediji podliježu politici. Kod Platona idealnu državu vodi filozof, a u našem društvu, svatko se bavi državom - i tko treba i tko ne treba. U svakom slučaju, mnogo je više onih koji se ne trebaju njome baviti. „Politika u novovekovnom značenju postaje zanat, odnosno zanatska vještina vladanja. U ovom shvatanju politika je oslobođena od morala i uopšte etičkih normi. Ona je etički ravnodušna, amoralna.“ /51/ Nietzsche je bio u pravu kada je zaključio da dolazi vrijeme kada će se iznova učiti što je politika.

Zaključak

Živimo u vremenu u kojemu su svi neodgovorni - u kojemu je država neodgovorna prema narodu, u kojemu su i vlast i opozicija neodgovorni (*njihova neodgovornost je višestruka – neodgovorni su prema sebi, prema partijskim idejama koje su odabrali svojom voljom, a onda i prema narodu kojemu trebaju služiti, za koji trebaju raditi, u čijoj službi trebaju biti*), u kojemu je pojedinac društva (*seljak, radnik, umirovljenik, intelektualac*) neodgovoran, a uz to i nesvjestan. Pokazali smo da ekspanzionistički nacionalizam prvo kao povod, a zatim kao posljedica ima duboku destabilizirajuću ulogu u stabilnosti jedne države. Dubok korijen nacionalizma potvrdio je da na našim prostorima najduže opstaju totalitarni režimi. Podcijenili smo karaktere naroda bivše Jugoslavije, otuda smo se našli na raskrižju i ne znamo kuda dalje. Podcijenili smo vlastiti narod, što je paradoks našeg društva i vremena. Vratiti se Cvijiću i Dvornikoviću je zahtjev vremena, zahtjev prilika, vapaj napaćenog naroda. Iz prošlosti izvlačimo samo negativan kontekst, jer znanje nam je oskudno. Ako pođemo od činjenice da prošlost i sadašnjost nisu odvojene, da u sadašnjosti tražimo odgovore iz prošlosti, možemo li onda reći da je neki povijesni proces završen. Pa mi se još uvijek pozivamo na Platona, vraćamo se postulatima Rimskog prava, a sebi dajemo za pravo da manipuliramo poviješću koja je još tako

svježa. Koketiramo sa Zapadom, a težimo Istoku. Zavaditi narode po vjerskoj osnovi je neuspjeli projekt nevjernika koji su pocijepali Jugoslaviju. Vjera je upravo jedna od karika koje će narode spojiti. Projekt multikulturalizma treba vratiti kroz obrazovni sustav i tako krenuti s iskrenim pomirenjima. Spremnost ka promišljanjima, uključuje svijest da emocije kao što su ogorčenje, mržnja, potreba za osvetom, ostavimo po strani i okrenemo se trenutku stvarnosti. Samoljubivost, egoizam, osobne frustracije su odlike koje naši političari trebaju hitno napustiti i usvojiti divne riječi patrijarha Pavla „Prolaze godine i vreme, a na nama je da se trudimo, da ne budemo važni i slavni, već da budemo dorasli vremenu u kome smo i mjestu na kome smo. A to zavisi od nas, na kraju krajeva.“

Vratimo se razgovoru, u otvorenosti se nalazi naša šansa.

Bilješke

- /1/ Miloš Ilić, *Kultureme*, Naučna knjiga, Beograd, 1979., str.129
- /2/ Ibid., str.129.
- /3/ <http://www.vesti-online.com/Vesti/Svet/371070/Privjetski-rat-u-brojkama-Mala-Srbija-ogromni-gubici>
- /4/ http://hr.wikipedia.org/wiki/Drugi_svjetski_rat
- /5/ http://www.slobodnaevropa.org/content/broj_strada_le_djece_bih/2051022.html
- /6/ <http://rs.n1info.com/a55834/Vesti/Teofil-Pancic-i-Dubravka-Stojanovic-o-Zvorniku-ombudsmanu-Vucicu-i-medijima.html>
- /7/ „Nacionalizam je bio najznačajniji takav kolektivitet koji je obećavao sretan i zdrav svijet zaštićen od navale vremena“ Mosse, George L. 1987. *Masses and man: Nationalist and fascist perceptions of reality*. Detroit: Wayne State university press.
- /8/ Smatra se da je Tito bio tvorac odluka Jugoslavije. Ivan Vejvoda vidi Miloševića kao osobu koja je želela zamijeniti Tita, osvajajući vlast koju je on ostavio.
- /9/ Ustav iz 1974. i izbori iz 1990.
- /10/ <http://www.vecernji.hr/hrvatska/jos-jedna-glupost-na-balkanu-942095>
- /11/ Slučaj je u osnovnim školama gdje se uče različiti sadržaji iz povijesti, iako djeca žive u istoj zemlji. Djeca u HNK/Ž, njih 8.800 od I-VII razreda nemaju nikakvu knjižicu ili svjedodžbu o završenim razredima, jer nadležni u HNK/Ž ne mogu da se dogovore o grbu koji bi na dokument stavili. Tako su djeca zatočenici neodgovornih političara.
- /12/ Hana Arendt, *Istina i laži u politici*, Libertas, Beograd, 1994., str.37
- /13/ Karl Jaspers, *Pitanje krivice*, Fondacija Konrad Adenauer, Beograd, 2009., str.22
- /14/ <http://ivanlovenovic.com/2014/02/u-labirintima-bosne-i-hercegovine/>

- /15/ <http://pescanik.net/rehabilitaciji-draze-izmice-sustina/>
- /16/ Hanna Arendt, „Zatočenici zla: Zaveštanje Hane Arent“, Kolektivna odgovornost, Biblioteka Collectanea, Beogradski krug, Ženske studije, Beograd, 2002., str.26
- /17/ Pod pojmom Jugoslavije podrazumeva se Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija (1963-1992)
- /18/ Dejan Jović, „Razlozi za raspad socijalističke Jugoslavije: kritička analiza postojećih interpretacija“, str.92.
- /19/ http://www.b92.net/casopis_rec/62.8/pdf/091-157.pdf
- /20/ <http://www.fpn.bg.ac.rs/wp-content/uploads/politicki-zivot-10.pdf>
- /21/ <http://pescanik.net/hannah-arendt-i-nacionalizam/>
- /22/ Đuro Šušnjić, Cvetovi tla, Čigoja, Beograd, 1995., str.153
- /23/ <http://www.mirgo1.co.uk/josiptabak/pdf/KrvnikVjecniSmjesak.pdf>
- /24/ Vladimir Dvorniković, Borba ideja, NIU Službeni list SRJ, Beograd, 1995., str.14
- /25/ Meša Selimović, Derviš i smrt, LOGOS-ART, Beograd, 2007., str.309
- /26/ Radomir Konstatinović, Filozofija palanke, Otkrovenje, Beograd, 2008., str.7
- /27/ Vladimir Dvorniković, Karakterologija Jugoslovena, Prosveta, Beograd, 2000., str.2
- /28/ <http://www.starmo.ba/politika2/item/43557-kavazovic-elite-srba-i-bosnjaka-bez-vizije-s-duhom-inkvizitora-proizvode-proslost.html>
- /29/ “Biće nam teško sve dok nas drugi mire, pa makar i rezolucijama“ Reis-l-ulema Islamske zajednice u BiH, Husein ef.Kavazović
- /30/ <http://www.tanjug.rs/full-view.aspx?izb=188975>
- /31/ http://www.vreme.com/arhiva_html/488/08.htm
- /32/ Vladimir Dvorniković, Karakterologija Jugoslovena, Prosveta, Beograd, 2000., str.24
- /33/ Jovan Cvijić, Antropogeografski i etnografski spisi, Srpska akademija nauka, Beograd, 1991., str.124
- /34/ Ibid, str.125
- /35/ Ibid, str.172
- /36/ <https://prastaloradajka.files.wordpress.com/2014/12/genetika.pdf>
- /37/ Vladimir Dvorniković, Borba ideja, Službeni list SRJ, Beograd, 1995., str.66
- /38/ Semjuel Hantington, Sukob civilizacija, CID, Podgorica, 1998., str.298-299
- /39/ U. Fabijeti, R.Maligeti, V.Matera, Uvod u antropologiju – od lokalnog do globalnog, CLIO, Beograd, 2000., str.63.
- /40/ Ibid, str.18
- /41/ Đura Šušnjić, Dijalog i tolerancija, Čigoja, Beograd, 2007., str.10
- /42/ <http://www.oslobodjenje.ba/pogledi/dr-fikret-karcic-temeljna-institucija-bosnjaka-je-drzava-bosna-i-hercegovin>
- /43/ Dominik Mojsi, Gepolitika emocija, CLIO, Beograd, 2012, str.104
- /44/ Đura Šušnjić, Dijalog i tolerancija, Čigoja, Beograd, 2007., str.197.
- /45/ <http://www.slobodnadalmacija.hr/BiH/tabid/68/articleType/ArticleView/articleId/288127/Default.aspx>
- /46/ Đuro Šušnjić, Cvetovi tla, Čigoja, Beograd, 1995., str.183
- /47/ Ivo Andrić, Znakovi pored puta
- /48/ Čeda Čupić, Politika i zlo, Čigoja, Beograd, 1997., str.17
- /49/ Upotrebljava se termin „gospoda“, misli se na muškarce jer žene u bosansko-hercegovačkoj politici nemaju tu snagu da se nešto pitaju i odlučaju.
- /50/ <http://www.srpskadijaspora.info/vest.asp?id=3300>
- /51/ Čeda Čupić, Politika i zlo, Čigoja, Beograd, 1997., str.18

APORIAS OF INTERCULTURAL COMMUNICATION

Marijana Šećibović

College of Tourism and Management Konjic, Konjic, Bosna i Hercegovina

Abstract

After great suffering, misfortune, fear bewitchment, hatred and mistrust, national and religious passions, the question is, is there enough tolerance in former Yugoslavia to establish intercultural communication? At the time of transition from socialism to capitalism, social individual was destroyed, resulting in strengthening of collective identity. Belonging to a closed community strengthened the hatred to all unknown and uncertain. According to Dvornikovic: "Our man essentially recognizes only two extremes: absolute faith and fervor or deep distrust and disgust". Ruling elites thrive by manipulating with emotions, spreading the ideology of national origin. Unfortunately, political lack of awareness and deception go further and cause antagonism within the same nation proving local characteristics. Media as an 'extended arm' of politics use their power to manipulate and introduce public to a state of complete disorientation – by selecting information, redirecting attention from the essential problems, awakening emotions and reheating national passion. In this system, in which manipulation dominates, it is difficult to freely and sincerely establish intercultural communication.

Key words

nationalism, intercultural communication, politics, media